A.Anspaks, vēsturnieks

JĀNI TURKOPULU ATCEROTIES

Jānis Turkopuls 30.gados savā kabinetā.
(autora fotoreprodukcija)

Jāni Turkopulu atceroties

Latgales Inteliģences vidū 20.-30.gados sevi daudzsološi pieteica skolotājs, valodnieks, publicists un rakstnieks Jānis Turkopuls (arī Turkopuļs, Turkapoļs, Turkopulis), pseidonīms - Sutris. Šogad paiet 90 gadu kopš viņa dzimšanas un 50 gadu kopš viņa nāves. Sena, interesanta, varbūt - pat leģendāra ir Turkopulu dzimtas vēsture. Spriežot pēc vēstures avotiem, Turkopulu dzimtas savāktajiem materiāliem un no stāstiem, šī dzimta pa Jāņa Turkopula tēva līniju cēlusies no Līvānu pagasta Jaunāsmuižas kopienas (tās teritorija aptuveni ietilpst tagadējā Preiļu rajona Turku ciemā). Jāņa Turkopula tēva Pētera (1851. - 1933.) vectēvs (tēvatēvs) saucies Armanis Seilis (dz. 18. gs. nogalē). Armanim. Sellim bija dēls, ari Armanis (ap 1817.- pēc 1897.). Viņš apprecēja Margaritu Turkopuli (ap Margaritu Turkopuli (ap 1812. — pēc 1897.) no Turku ciema (sādžas) un pieņēma sievas uzvārdu, tātad turpmāk saucas Armanis Turkopuls Īpatnējais uzvārds - Turkopuls, pēc dzimtas nostāstiem, cēlies tādā veidā, ka tālā pagātnē kāds turks no Turkiem ieprecējies netālajā Poļu jeb Poliešu ciemā. Tā arī radies šī turka uzvārds - Turkopuls („turks no Preiļiem"). Kaut arī tēma par Turku un Poļu (Poliešu) ciemu un to iedzīvotāju izcelšanos ir ļoti interesanta, tai šoreiz tomēr nepievērsīšos.

Jāņa Turkopula tēvs Pēteris, kurš precību laikā dzīvoja Preiļu pagasta Tiltagala viensētā (tagad Preiļu, rajona Saunas ciemā). 1882. gada 22. aprīlī (pēc vecā stila) Preiļu katoļu baznīcā salaulājās ar Apoloniju Bricu un pārcēlās uz dzīvi sievas mājās - Dēļupu viensētā (tagad Saunas ciemā). Dēļupos piedzima viņu pirmie trīs bērni - Donāts (1884. - 1925.), Tekla (1888. - 1971.) un Adāms (1891.- 1969.). Pagājušā gadsimta 90. gadu vidū Turkopulu ģimene no Preiļu pagasta Dēļupiem pārcēlās uz tajā pašā pagastā iepirkto ap 100 ha lielo Kamčatkas viensētu (tagadējā Rožupes teritorijā), kas atradās puskilometru no Ošas krastiem, netālu no ceļa, kas no Rudzētiem ved uz Rožupi. Kamčatkā piedzima Pētera un Apolonijas Turkopulu dēli Jānis (1899. - 1939.) un Staņislavs (1905. - 1957.). P.Turkopuls kopā ar dēliem te laika gaitā uzcēla pamatīgas ēkas un iekopa priekšzīmīgu saimniecību, kura no 1940.gada saucās par «Ausmām» ēkas nav saglabājušās). Piebilstams, ka blakus Kamčatkas viensētai atradās Jeļēnai Petrovskai piederošā Kamčatkas muiža (ēkas nav saglabājušās), kurā vasaras brīvdienas studiju gados un atvaļinājumus darba gados 20.gadsimta sākumā bieži pavadījis ārsts, rakstnieks un publicists, Latgales tautas atmodas laika darbinieks Antons Skrinda (1881. - 1918.), ar kuru, domājams, kontaktējās arī Turkopulu ģimene.

Jāņa Turkopula vecāki bijuši garīgi apdāvināti un saimnieciski rosīgi cilvēki. Tēvs tājos - apspiestības un garīgās tumsības gados bija trīs ziemas mācījies tautskolā, bet pēc tam nemitīgi pašizglītojies, kādēļ savā apkārtnē uzskatīts par vienu no izglītotākajiem un gaišākajiem cilvēkiem. Viņš daudz lasījis laikrakstus un grāmatas, iedziļinājies bībelē, dziedājis baznīcas kori, zinājis likumdošanu, glīti rakstījis, kādu laiku jaunībā strādājis par skolotāju (it kā Dignājā).
Apkārtējie zemnieki pie viņa pēc padoma griezušies gan racionālas zemkopības, gan juridiskajos jautājumos, piemēram, kad vajadzējis noformēt lūgumrakstus vai sūdzības par nodarītajam pārestībām. Saprazdami izglītības lielo nozīmi, Pēteris un Apolonija Turkopuli savus bērnus centās sūtīt pēc iespējas augstākās skolās. No pieciem bērniem ģimenē viņi diviem (Adāmam un Jānim) deva iespēju iegūt augstāko izglītību.
Pēc P.Turkopula nāves Kamčatkā sāka saimniekot viņa dēli Donāts un Staņislavs. 1938.gadā Staņislavs apprecējās un abi brāļi saimniecību sadalīja. Staņislavs no savas mantojuma dalās izveidoja jaunu saimniecību, kurai deva Ozolaines nosaukumu.

No Ozolaines ēkām vēl saglabājusies tikai mūra kūts. Bijušās Kamčatkas laukos auga daudz lielu, Turkopulu dzimtas saudzētu ozolu. Tagad tur redzami tikai daži, toties daudz ozolu celmu... Paši bijušās Kamčatkas saimnieki - Pēteris un Apolonija Turkopuli — apbedīti tuvējos Kivlenieku kapos, kur viņu atdusas vietā uzstādīti melna granīta pieminekļi. Viņu vienīgā meita Tekla apprecējās ar Ivbuli un aizgāja dzīvot uz vīra māju Ērenbirzi.

Kamčatkā Pētera un Apolonijas Turkopulu ģimenē 1899.gada 20.oktobrī (1.novembrī) piedzima dēls Jānis. Vairākās līdzšinējās publikācijās minēts, ka Jānis Turkopuls dzimis 1899.gada 1.novembrī (pēc jaunā stila) Preiļu pagastā, bet latviešu biogrāfiskajā vārdnīcā «Es viņu pazīstu» (Rīgā. 1939) rakstīts, ka viņš dzimis 1899.gada 1.septembrī (pēc jaunā stila) Preiļu pagasta Dēlupos. Pirmajā gadījumā nav norādīta konkrēta dzimšanas vieta, bet otrajā gadījumā - nepareizs ir gan dzimšanas datums, gan dzimšanas vieta. Tādēļ, precizējot šos datus, nepieciešams ieskatīties vēstures avotos. Turkopulu ģimene Krievijas iedzīvotāju skaitīšanā 1897.gada 29.janvārī (9.februārī) reģistrēta Preiļu pagasta Kamčatkas viensētā. Tur tad dzīvo Pēteris Ārmaņa dēls Turkopuls (saimnieks) ar savu sievu Apoloniju Pētera meitu Turkopuli, bērniem Donatu, Teklu, Adāmu un saviem vecākiem Ārmani Ārmaņa dēlu Turkopulu un Margaritu Pētera meitu Turkopuli. No tā saprotams, ka Kamčatkas viensētā varētu būt dzimis arī viņu dēls Jānis. Tāpēc ieskatīsimies Preiļu katoļu draudzē dzimušo reģistrā. 1899.gadā Preiļu katoļu draudzē dzimis tikai viens Turkopuls - Donāts. Viņš dzimis 20.oktobrī (pēc vecā stila) Preiļu pagasta Kamčatkas viensētā. Viņa vecāki – zemkopi Pēteris un Apolonija (dz. Brica) Turkopuli. Kūmās bija Jāzeps Cakuls un Anna Anspoka. Te, kā redzams, jaundzimušo reģistrējot, ieviesusies rupja kļūda. Donāta vietā katrā ziņa bija domāts Jānis, jo nevar taču būt, ka vecāki nodomājuši diviem dēliem dot vienu (Donāta) vārdu. Pats Jānis Turkopuls, 1930.gadā sniedzot ziņas par sevi, norāda, ka viņš dzimis 1899.gada 1.novembrī (pēc jaunā stila) Rudzētu pagastā (māja nav minēta). Tas mūs nevar mulsināt. Te jāpaskaidro, ka 1.novembris - pēc jaunā stila atbilst 20.oktobrim pēc vecā stila, bet Rudzētu pagasts izveidots tikai -1920.gadā no Preiļu, Vārkavas un Stirnienes pagastu atgriezumiem. Jaunizveidotajam Rudzētu pagastam no Preiļu pagasta pievienota visa Eleonorviles kopienas teritorija, kurā ietilpa arī Kamčatkas viensēta. Visi iepriekš minētie fakti pilnīgi apstiprina, kāds ir Jāņa Turkopula dzimtais vārds, kad un kur viņš dzimis. Šajā gadījumā cita versija ir izslēgta.

Bet tagad par, Jāņa Turkopula tālāko dzīvi un darbību.

Pirmo izglītību J. Turkopuls ieguva Preiļu tautskolā, tā sauktajā ministrijas skolā, jo tā bija pakļauta Tautas Izglītības ministrijai. Pēc tās beigšanas J. Turkopuls izglītību turpināja tirdzniecības skolā Pēterburgā. Kā eksterns nolicis eksāmenu par ģimnāzijas kursu (turpat Pēterburgā), viņš iestājās Pēterburgas universitātes Vēstures fakultātē. Kara apstākļu dēļ J. Turkopuls studijas pārtrauca un pēc tam vienu gadu (1918. - 1919.) nostrādāja par skolotāju Līvānu tautskolā, 1919.gada pavasari J. Turkopuls brīvprātīgi iestājās Latvijas Republikas armijā un piedalījās brīvības cīņās (līdz 1820.gadam).

1920.gadā J. Turkopuls iestājās Latvijas universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes baltu valodu nodaļā, kuru beidza 1923.gadā. Tādējādi viņš kļuva par pirmo latgalieti ar augstāko filoloģisko izglītību. Te jāpiebilst, ka viņa brālis Adāms savukārt bija pirmais latgalietis ar augstāko agronomisko izglītību. No 1923.gada līdz savas dzīves pāragram noslēgumam J. Turkopuls bija Ludzas ģimnāzijas direktors. Sākotnei darbs Ludzas ģimnāzijā bija ļoti grūts, - ģimnāzija darbojās - šaurās, nepiemērotās telpās, skolas materiālā bāze nabadzīga. J. Turkopuls risināja jautājumu par jaunas ēkas celtniecību ģimnāzijai. Un tā 1925. gada vasarā arī tika likts pamatakmens jaunajai Ludzas ģimnāzijas ēkai. Pamatakmens likšanas svinībās piedalījās arī Latvijas izglītības

ministrs dzejnieks J. Rainis. Jau 1926.gada rudenī Ludzas ģimnāzija pārcēlās uz jauncelto ēku kas toreiz bija viena no lielākajām, modernākajām un priekšzīmīgāk iekārtotajām skolu celtnēm visā Latvijā. To pēc arhitekta Indriķa Blankenburga projekta cēlis būvuzņēmējs Aleksandrs Kažoks. Uz Ludzas ģimnāzijas telpām pārcēlās un te darbojās Ludzas arodskola un Latgales Tautas universitātes Ludzas nodaļa.

1927.gada 4.decembrī Ludzas ģimnāzijā un visā Ludzā bija lieli svētki - tika iesvētīta Ludzas ģimnāzijas jaunā ēka. Arī uz šīm svinībām bija ieradies J. Rainis. J. Turkopuls skolas iesvētīšanas svinīgajā ceremonijā J. Rainim pasniedza simbolisko skolas atslēgu un izteica cerības, ka J. Rainis kā izglītības ministrs un Latvijas saeimas deputāts arī turpmāk rūpēsies par tautas izglītību Latgalē un aizstāvēs citas latgaliešu vajadzības un intereses. «Ludzā Raini saņēma jūsmīgi. Tas viņu pacilā un sajūsmina, bet vislielākā nozīme ir tanī, ka jaunā paaudze dabū viņu redzēt un ar to sevi audzināt», tā par šo J. Raiņa braucienu uz Ludzu savā dienasgrāmatā ierakstījis J. Raiņa pavadonis uz Ludzu Latvijas Izglītības ministrijas vispārējo lietu vadītājs Krišs Melnalksnis.

J. Turkopuls veica lielu darbu skolas mācību un audzināšanas procesa pilnveidošanā, lai skolēnus labāk sagatavotu ražīgam darbam, savai ģimenei un tautai. Šajā nolūkā viņš, sākot ar 1929./ 1930. mācību gadu, Ludzas ģimnāzijā atvēra arī komercnodaļu. J. Turkopuls savā ģimnāzijā lielu vērību veltīja ārpusklases un ārpusskolas darbam mākslinieciskajai pašdarbībai, fiziskajai kultūrai un sportam, ekskursijām un novadpētniecībai.

Līdztekus skolas direktora un skolotāja darbam J. Turkopuls aktīvi darbojās arī sabiedriskajā dzīvē, preses, literatūras un valodniecības laukā. Viņš bija viens no Latgales Tautas universitātes dibinātājiem un tās valdes priekšsēdētāja biedrs (vietnieks), lasīja lekcijas Latgales Tautas universitātes nodaļās, Latgaliešu Skolotāju centrālās biedrības organizētajos skolotāju kvalifikācijas celšanas kursos, bet 1928.gada vasarā bija arī šo kursu vadītājs. J. Turkopuls savā laikā bija viens no rosīgākajiem un dedzīgākajiem latgaliešu literatūras, kultūras un sabiedriskās dzīves vērtētājiem presē. Viņš publicējās žurnālos «Latgolas Škola», «Zīdūnis», laikrakstos «Latgolas Vords», «Zemes Bolss», kā arī citos preses izdevumos, bija «Latgolas Školas» (1928.) un «Zīdūņa» (1924. - 1925.) redaktors un «Zemes Bolsa» (1934.) izdevējs.

J. Turkopuls kopā ar Broņislavu Spūli un Meikulu Apeli sastādīja Latgales skolām lasāmo grāmatu «Dzimtine» (1 klasei -1929., 1931., 2 klasei- 1931., 3 klasei - 1930.). Būdams profesionāls filologs, J. Turkopuls izvērsa plašu un daudzveidīgu darbību dažādās filoloģijas nozarēs - dialektoloģijā, leksikogrāfijā, toponīmikā, ortogrāfijā, valodas prakses jautājumu risināšanā un folkloristikā. Viņš pētīja sava dzimtā Preiļu pagasta izloksni un pētījumu rezultātus publicēja rakstu krājumā «Filologu biedrības raksti»; «Preiļu pagasta Izloksne»1924.gada IV laidienā un «Latviešu valodas Preiļu pagasta izloksnes apraksta turpinājums»- 1928.gada VIII laidienā.

J. Turkopula sniegtais Preiļu pagasta Izloksnes apraksts ir pirmais un līdz šai dienai pamatīgākais darbs par šo izloksni. Viņš (kopā ar citiem) palīdzēja profesoram J. Endzelīnam papildināt un pabeigt monumentālo K. Mīlenbaha «Latviešu valodās vārdnīcu» (l - 4, 1923. -1932.) un vākt Latvijas vietvārdus, kas publicēti J. Endzelīna vietvārdu krājumā «Latvijas vietu vārdi» II daļa (Kurzemes un Latgales vietu vārdi, 1925.).

J. Turkopuls darbojās Izglītības ministrijas ieceltajā komisijā, kas izstrādāja (1927.-1928.) vienotos latgaliešu dialekta ortogrāfijas noteikumus. Lielu darbu J. Turkopuls veica folkloras un valodniecības materiālu vākšana, šajā darbā plaši iesaistot skolu jaunatni un sabiedrību. Savāktos materiālus viņš iesūtīja Latviešu

folkloras krātuvei un Latviešu valodas krātuvei.

J. Turkopuls darbojās arī daiļliteratūras laukā. Viņš sarakstījis un publicējis virkni, stāstu, bet mūža nogalē iesāka rakstīt romānu «Sloga», kuru nepaspēja pabeigt pāragrās un pēkšņās nāves dēļ. No romāna «Sloga» publicēti tikai fragmenti. Latvijas PSR Centrālajā Valsts vēstures arhīvā glabājas Politiskās pārvaldes uzraugu ziņojumi, kuro teikts, ka pēc šīs pārvaldes aģentu ievāktām ziņām J. Turkopuls kopā ar citiem Latgales inteliģences pārstāvjiem sastāvot slepenā pretvalstiskā organizācijā «Dzelzs leģions», sacerot un izplatot nelegālos pret pastāvošo valsts un sabiedrisko iekārtu vērstus izdevumus un tādu pašu pretvalstisku aģitāciju veicot arī mutiski. Sakarā ar to J. Turkopuls vairākkārt tika nopratināts un 1939.gada aprīlī - maijā trīs reizes viņa dzīvokli Ludzā, Brāļu Skrindu ielā 16, tika izdarīta kratīšana, kurā gan nekas kompromitējošs netika atrasts. Tomēr Politiskās pārvaldes ierēdņu nemitīga izsekošana, pratināšanas un dzīvokļa kratīšanas stipri sagrāva J. Turkopula jau tā trauslo veselību, un viņš pēkšņi pašā garīgo spēku uzplaukumā 1939.gada 2.oktobrī mira. Ar J. Turkopula nāvi Latgale zaudēja lielu sava novada patriotu un gara darbinieku. J. Turkopuls apbedīts Ludzas kapos.
J. Turkopula dzimtu tieša līnija turpina viņa dēls Pēteris. Viņš ir ķirurgs un strādā Baseina slimnīcā Rīgā.